

DEMOCRAȚIE ȘI DREPTURILE OMULUI

EUROSCEPTICISMUL ROMÂNESC

Euro-entuziasm versus atitudini de opoziție față de Uniunea Europeană în România

Sergiu Mișcoiu
Octombrie 2021

În ciuda absenței până acum a unor forme directe și vizibile de contestare a procesului de integrare europeană, euroscepticismul poate să devină un factor mai relevant în politica românească.

Dimensiuni criticabile din politica actuală europeană cum ar fi, spre exemplu, dosarul Schengen încă nerezolvat sau protecția nesatisfăcătoare a lucrătorilor mobili la nivel european, constituie vulnerabilități pe care euroscepticii le pot folosi pentru a crea breșe.

Totuși, puși în fața alegerii direcției pe care România trebuie să o ia, românii aleg în proporție covârșitoare »Vestul«, adică Uniunea Europeană și NATO.

EUROSCEPTICISMUL ROMÂNESC

Euro-entuziasm versus atitudini de opoziție față de Uniunea Europeană în România

Euroscepticismul românesc prezintă o serie de elemente comune cu cele existente în alte state, în special din Europa Centrală și de Est, dar și în state fondatoare ale Uniunii: auto-referențialul etno-național, neîncrederea în străini, speranța reîntregirii colectivității prin excluderea elementelor alogene, preocuparea pentru suveranitatea națională. Comună este și tendința din ultimul deceniu de accentuare a diverselor dimensiuni ale euroscepticismului – neîncrederea în acțiunile instituțiilor europene, temerile legate de pierderea identității naționale, respingerea imixtiunilor europene în reglementarea unor aspecte ale vieții sociale și culturale, denunțarea centralismului european și a »eurocrației« sunt prezente și în România.

Dimensiuni criticabile din politica actuală europeană cum ar fi, spre exemplu, dosarul Schengen încă nerezolvat sau protecția nesatisfăcătoare a lucrătorilor mobili la nivel european, constituie vulnerabilități pe care euroscepticii le pot folosi pentru a crea breșe. La fel, interacțiunile cotidiene ale românilor cu realitățile Uniunii Europene în care trăiesc și muncesc, nu doar ca lucrători mobili în alte state europene, dar și din postura de consumatori la ei acasă, ar putea să întărească narativul conform căruia românii ar fi cetățeni UE de mâna a doua – un narativ care convine de minune forțelor eurosceptice din România.

Euroscepticismul românesc prezintă o particularitate care îl deosebește de fenomenele similare existente în multe alte țări europene. Aceasta este legată de gradul ridicat de susținere formală a direcției euro-atlantice a României, direcție identificată ca o garanție de securitate și stabilitate. Puși în fața alegerii direcției pe care România trebuie să o ia, românii aleg în proporție covârșitoare »Vestul«, adică Uniunea Europeană și NATO. În aceste condiții, un anti-europenism răspicat și frontal, așa cum a fost el pe alocuri practicat de mișcările radicale sau extremiste apărute recent, pare să fie condamnat să rămână minoritar.

Mai multe informații despre acest subiect pot fi găsite aici:

<https://romania.fes.de/>

DEMOCRAȚIE ȘI DREPTURILE OMULUI

EUROSCEPTICISMUL ROMÂNESC

Euro-entuziasm versus atitudini de opoziție
față de Uniunea Europeană în România

Cuprins

1.	INTRODUCERE	2
2.	CE ESTE EUROSCEPTICISMUL? CÂTEVA PRECIZĂRI PRELIMINARE PRIVIND DEFINIREA UNUI CONCEPT DEVENIT CLASIC	3
3.	ORIGINILE PROFUNDE ALE EUROSCEPTICISMULUI ROMÂNESC. NAȚIONALISM, LEGIONARISM, NAȚIONAL-COMUNISM	5
4.	CINE SUNT EUROSCEPTICII ROMÂNIEI ȘI CE SUSȚIN EI? ACTORI, IDEI, MANIFESTĂRI PUBLICE	6
5.	CONCLUZII	10

1

INTRODUCERE

De-a lungul timpului, conceptul de euroscepticism a făcut obiectul unor dispute atât în sfera academică, cât și în lumea politică. În accepțiunea generală, euroscepticismul reprezintă opoziția față de instituțiile europene și față de procesul de integrare europeană. Acest înțeles vag și aparent atotcuprinzător nu spune prea multe despre motivele care conduc la instalarea euroscepticismului în opinia publică, modul în care acesta funcționează sau resorturile sale culturale și sociologice. De aceea, nu de puține ori, euroscepticismul a fost analizat mai degrabă ca o însumare de manifestări concrete, specifice unor contexte ideologice, culturale și societale naționale.

În România, euroscepticismul nu a fost considerat ca fiind o tendință majoră a vieții publice, datorită aderării tardive a acestei țări la Uniunea Europeană (UE) și, mai ales, datorită cvasi-absenței unor forme directe și vizibile de contestare a procesului de integrare europeană. În mod constant, cercetările sociologice au demonstrat că opinia publică are o atitudine covârșitor favorabilă direcției euro-atlantice (Eurobarometre, 2003-2020). Nu este deci întâmplător că, în vreme ce naționalismul, xenofobia, extremismul și populismul din România post-comunistă au fost tratate în mod consistent de către oameni de știință, analiști politici și jurnaliști, euroscepticismul a suscitât atenția într-o măsură mai mică și a făcut mai rar obiectul unor cercetări aprofundate.

În acest studiu, ne propunem să analizăm premisele, dimensiunile și modalitățile de manifestare ale euroscepticismului românesc. Pentru aceasta, în prima secțiune, vom face o serie de precizări și delimitări conceptuale prealabile, încercând să determinăm locul euroscepticismului în bogatul peisaj politico-ideologic european. Apoi, vom încerca să sondăm originile euroscepticismului românesc în relație cu curentele istorice antecesoare și cu fenomenele politice conexe – naționalismul, legionarismul și național-comunismul. Cea de-a treia secțiune cuprinde o analiză a euroscepticismului autohton prin repertorierea principalilor săi actori și a ideilor lor centrale și prin reliefarea modalităților sale specifice de manifestare, secțiune care ne va permite să tragem, la finalul acestui raport, câteva concluzii relevante privind euroscepticismul românesc.

2

CE ESTE EUROSCEPTICISMUL? CÂTEVA PRECIZĂRI PRELIMINARE PRIVIND DEFINIREA UNUI CONCEPT DEVENIT CLASIC

După sfârșitul Războiului Rece, euroscepticismul a devenit, în mod progresiv, o linie de analiză din ce în ce mai importantă în științele politice, dar și un concept cu o notorietate mediatică din ce în ce mai însemnată. Datorită complexității și plasticității sale, precum și datorită caracterului său multidimensional, euroscepticismul nu a întrunit consensul specialiștilor pentru a fi definit într-o manieră larg acceptată. Pe scurt, avem de-a face cu un concept greu de conturat, utilizat de mulți cercetători și de publicul larg, fără însă a desemna aceleași realități. Este aplicat nu numai la nivelul partidelor politice (aflate la guvernare sau în opoziție, de tip *mainstream* sau periferice), mișcări sau asociații, ci și la nivelul opiniei publice.

În contextul crizelor economice, securitare și sanitare din ultimii ani, euroscepticismul a devenit o platformă publică (și în special politică) eficace, fapt dovedit de valorile de succes mediatic și electoral al unui mare număr de organizații, mișcări și partide (Mudde, 2014; Gherghina, Mișcoiu și Soare, 2017). Pe de o parte, sunt în mod deschis eurosceptice acele partide situate de literatură la polurile extreme, precum Zorii Aurii în Grecia, Partidul Popular Danez (DF), Frontul Național/Adunarea Națională (FN/RN) în Franța, Lega Nord în Italia, Vlaams Belang în Belgia, Partidul pentru Libertate în Olanda (PVV) sau Partidul pentru Independența Regatului Unit (UKIP). Pe de altă parte, sunt menționate adesea partidele cu temă unică, dar și unele partide *mainstream*, precum Conservatorii britanici (care au susținut cu succes părăsirea de către Marea Britanie a Uniunii Europene), Fidesz în Ungaria sau Lege și Justiție (PiS) în Polonia. Prima concluzie care poate fi trasă din succinta enumerare de mai sus este aceea că euroscepticismul este un fenomen transversal din punct de vedere ideologic, cu variații importante de-a lungul timpului.

Printre elementele constante pe care le regăsim în discursul acestor mișcări, partide sau asociații, trimiterile la o viziune critică a Uniunii Europene sunt omniprezente, reprezentând totodată numitorul lor comun. De cele mai multe ori, euroscepticismul acestor grupări reprezintă o prelungire a poziției critice față de *establishment*-ul politic național, căruia i se reproșează că ar fi trădat interesele comunității în favoarea celor economice transnaționale. În varianta sa de extrema

dreaptă, discursul eurosceptic speculează un sentiment de competiție etnică, lingvistică și/sau confesională, o percepție difuză de amenințare culturală și economică venită în special din partea imigranților a căror circulație ar fi încurajată în mod permanent de UE. Nu în ultimul rând, este criticată și gestiunea unei birocrații impersonale, incapabilă să interpreteze necesitățile stringente ale diferitelor națiuni și comunități (Rooduijn, 2015).

Crezul organizațiilor eurosceptice este amenințarea supremației suveranității naționale. La nivel transnațional, colaborările între aceste asociații sunt favorizate de poziția critică față de economia globală (Caiani și Kröll, 2014). Acest gen de colaborări sunt adânc înrădăcinate la nivel european. Asociațiile și mișcările extremiste de dreapta și de stânga critică la unison globalizarea economică; grupările drepte radicale au recuperat în ultimul timp teme care aparțineau în trecut registrului de stânga precum anticapitalismul, drepturile animalelor sau lupta împotriva alimentelor modificate genetic. Dacă internaționalismul este valoarea de referință la nivelul grupurilor de stânga, exaltarea identității naționale, a rasei albe, antisemitismul, nativismul, homofobia sau pozițiile antiislamice sunt punctele de reper principale ale polului diametral opus (Minkenbergh, 2013). În legătură cu registrul argumentativ, UE este percepută de ambele extreme ca o sursă nocivă.

Euroscepticismul nu poate fi însă încadrat ca o ramură a extremismului; dar nu poate fi susținută nici teza opusă: extremismul nu este parte integrantă a euroscepticismului. Avem de-a face cu intersecții circumstanțiale și nu cu suprapuneri inevitabile. În același timp, unele cercetări au demonstrat o legătură directă între cele două fenomene: prezența partidelor extremiste la cele două poli accentuează vizibilitatea mesajului eurosceptic (Mudde, 2014).

În accepțiunea noastră, euroscepticismul depășește așadar sfera mișcărilor care se opun direct Uniunii Europene, criticând-o și solicitând reducerea competențelor acesteia sau chiar părăsirea Uniunii de către statele în care aceste mișcări activează. În abordarea euroscepticismului, trebuie luate în considerare nu doar atitudinile politice față de construcția instituțională

europă, ci și o arie mult mai largă de valori, convingeri și comportamente care sunt incompatibile cu cele care stau la baza fondării UE și în virtutea cărora această organizație s-a dezvoltat și continuă să ființeze. Realitatea ultimului deceniu a demonstrat, de altfel, că fermentul eurosceptic latent poate fi activat cu ușurință, concretizându-se prin rezultate electorale spectaculoase pentru formațiuni antieuropene și prin organizarea de referendumuri naționaliste, suveraniste sau îndreptate împotriva anumitor minorități.

3

ORIGINILE PROFUNDE ALE EUROSCEPTICISMULUI ROMÂNESC. NAȚIONALISM, LEGIONARISM, NAȚIONAL-COMUNISM

Euroscepticismul românesc își trage rădăcinile dintr-o îndelungată tradiție a respingerii valorilor occidentale, prezentă în întreg arealul est-european începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Deși curentul naționalist a fost un fenomen eminentamente internațional prin modalitățile sale de propagare, înrădăcinarea sa în diferitele comunități etno-culturale a determinat o diferențiere a reperelor, formelor și intensității acestuia (Werts, Scheepers și Lubbers, 2012). În spațiul dominat cultural de tradiția ortodoxă, naționalismul a înglobat ideea existenței unei specificități spirituale colective diferită de cea apuseană, singura care ar garanta menținerea și afirmarea identității colective.

Dacă o bună parte a conservatorilor tradiționaliști români de până la Primul Război Mondial au privit discursul naționalist cu o anumită prudență, tocmai fiindcă acesta era asociat curentului liberal de inspirație occidentală (Vlad, 2006), recompunerea politică din perioada interbelică a impulsat fuziunea ultra-conservatorismului cu accente religioase cu naționalismul radical, rezultatul fiind consolidarea mișcărilor intelectuale și politice anti-democratice și anti-occidentale. Mișcarea Legionară a fost, în mod evident, cea care a galvanizat și a direcționat elementele componente ale acestui curent, oferindu-le consistență și concretitudine ideologică și politică (Schmitt, 2017). Au existat însă și numeroase alte platforme, plecând de la cele cu o orientare dominant cultural-literară, precum sămănătorismul sau poporanismul (Ornea, 1998), și până la cele care au susținut osatura ideologică, strategia politică și orientarea internațională a regimurilor carlist și antonescian. Toate acestea au avut ca element comun respingerea democrației și a parlamentarismului, a modernizării culturale, a societății burgheze, percepute ca intruziuni ideologice nefirești ale unei ordini importate dintr-un Occident criticat, după un model spenglerian, ca fiind unul decadent sau chiar muribund.

În mod aparent, după 1945, instaurarea regimului comunist a înghețat temporar aceste curente, impunând egalitarismul de inspirație marxist-leninistă, internaționalismul și doctrina statului multinațional. De fapt, acest regim a contribuit în ambele sale mari etape – cea internaționalist-bolșevică și cea național-

comunistă – la consolidarea retoricii anti-occidentale. În prima etapă, prin desemnarea »anglo-americanilor« și, în general, a statelor occidentale ca dușmani obiectivi ai ordinii socialiste. În cadrul acestui discurs, deși nu putea fi evidențiată ca atare, din motive ideologice lesne de înțeles, ideea apartenenței culturale a românilor la tradiția pravoslavnică răsăriteană era utilizată în mod implicit, fiind deghizată în retorica aspirării de clasă ca experiență istorică împărtășită de popoarele estice »obidite« (Boia, 2016).

Începând cu anii 1960 însă, odată cu intrarea în etapa național-comunistă, identitarul național devine elementul fundamental care permite legitimarea regimului de la București. Discursul anti-occidental este, de acum, asociat în mod transparent cu ideea superiorității culturii autohtone, cimentate de caracterul său ancestral și de experiența traumatică, dar formatoare a luptei multisekulare pentru neatârnamare, duse, în special, împotriva marilor imperii. În panteonul național-comunismului românesc, folclorul, datinile, specificul cultural-lingvistic, precum și istoria luptei pentru unitatea națională converg către instaurarea unei ordini socialiste cu specific național și legitimează regimul condus de »cel mai iubit fiu al țării«, Nicolae Ceaușescu. Timp de mai bine de două decenii, această retorică a consolidat izolaționismul, naționalismul »pășunist«, resentimentul față de minorități, în special față de minoritatea maghiară, precum și teama față de străini, mai ales față de occidentali, bănuți că ar intenționa să »uneltească« împotriva statului național unitar român (Soare, 2014).

Căderea regimului comunist din decembrie 1989 găsește o Românie izolată pe plan extern, cu o populație lipsită de accesul la produsele și serviciile de bază, îndoctrinată în mod sistematic în legătură cu pericolul reprezentat de străini, mai ales de occidentali, de minoritățile etnoculturale, și, în general, de orice alte grupuri care nu se suprapuneau pe modelul monist identitar-ideologic promovat de regim.

4

CINE SUNT EUROSCEPTICII ROMÂNIEI ȘI CE SUSȚIN EI? ACTORI, IDEI, MANIFESTĂRI PUBLICE

Începuturile tranziției postdecembriste românești au fost grevate de moștenirea național-comunistă, care a facilitat instalarea la putere a lui Ion Iliescu și a Frontului Salvării Naționale. Primii ani ai tranziției au fost marcați de hegemonia retoricii paternalist-naționaliste, în cadrul căreia deschiderea față de Occident era temperată de imperativul »neamestecului în treburile interne« (Gherghina și Mișcoiu, 2014: 13-19). Episoade precum conflictul interetnic româno-maghiar de la Târgu Mureș din martie 1990 sau mineriadele din iunie 1990 și septembrie 1991, criticate de către cancelariile occidentale, au adâncit falia între noul regim și statele vestice.

În mod implicit, dar uneori într-o manieră cât se poate de evidentă, preocupările unor organizații europene, precum Consiliul Europei, față de situația minorităților naționale au fost legate de o pretinsă susținere a acestora acordată pretențiilor »iredentiste« ale Ungariei. Vizitele de monitorizare efectuate periodic în România de către Înaltul Comisar pentru Minorități al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), Max van der Stoep, erau percepute de către autoritățile de la București și de către o parte a opiniei publice ca forme de intruziune în viața socială și politică a țării (Mișcoiu, 2006; Mișcoiu și Harda, 2007). Primii pași în relația cu organizațiile europene sunt făcuți deci în mod ezitant: pe de o parte, exista dorința de recunoaștere și legitimare internațională, pe de altă parte, reapăreau temerile adânc înrădăcinate în mentalul colectiv referitoare la presupuse intenții ascunse ale străinilor și la raporturile privilegiate ale acestora cu grupurile minoritare din România (Gallagher, 1995).

Emergența primului partid naționalist postcomunist – Partidul Unității Naționale Române (PUNR) – are loc în această perioadă și răspunde în mod direct temerilor legate de perspectivele adoptării unor forme de autonomie pe criterii etnice obținute de minoritatea maghiară cu sprijin din partea instituțiilor europene și internaționale. PUNR, care reușise să se înrădăcească în cea mai mare parte a Ardealului și pentru care, în 1992, vota, la nivel național, un alegător din zece, lua adeseori în colimator »Consiliul Europei, cu interesele sale străine de neam și de țară«, apropiat »Ungariei și cozilor sale de topor din România« (Gherghina și Mișcoiu, 2010: 36-40).

Idei asemănătoare sunt vehiculate cu un remarcabil succes public și într-o manieră mai spectaculoasă și mai teatrală de către poetul și senatorul Adrian Păunescu, animatorul cenaclului »Totuși iubirea«. În primii 15 ani ai postcomunismului românesc, în cadrul unor spectacole în care patriotismul melodramatic se exprima nu doar prin poezie, ci și prin muzică populară și folk, Păunescu a întreținut și accentuat tematica pierderii identității naționale în Europa, a degradării culturale și materiale a românilor care rezultă din »vânzarea țării și a sufletului«, a »umilirii constante« a poporului român de către »preținșii noștri salvatori« (Păunescu, 1994: 3). Elocvente pentru acest tip de euroscepticism precoce și, deopotrivă, atavic sunt versurile poeziei sale »Români prin Europa« (Păunescu, 1995):

[...] *Noi suntem infractorii de serviciu
Ai Europei, care stă la pândă,
Așa cum e cu alții iertătoare
Ea ca pe sclavi încearcă să ne vândă. [...]*

Începând cu cea de-a doua jumătate a anilor 1990 și mai ales după realizarea unui consens istoric între marile partide românești (la Snagov, în 1995) și, apoi, după victoria lui Emil Constantinescu și a Convenției Democratice din România, discursul oficial s-a transformat în mod deschis în unul pro-occidental, iar obiectivul strategic al țării a devenit aderarea la NATO și la UE. În condițiile în care influența PUNR scăzuse odată cu participarea acestuia la coaliția de guvernare din perioada 1994-1996, nucleul dur al anti-occidentalismului a fost preluat de o parte a opoziției grupate în jurul lui Corneliu Vadim Tudor și al Partidului România Mare. Cu un discurs mai radical și mai virulent decât cel al PUNR și cu o reprezentativitate politică ce depășea spațiul intra-carpatic, PRM nu a ezitat să înfiereze »diktatele de la Washington, Strasbourg și Budapesta« în favoarea »acaparării avuției neamului românesc«. Având convingerea că ne confruntăm cu spectrul real al pierderii suveranității naționale și că »forțe obscure atentează la integritatea țării noastre« (*România Mare*, 1998: 3), Corneliu Vadim Tudor insista asupra faptului că »România, dacă nu va fi unită, va pieri. Într-un regim de federalizare internațională, vom fi sclavii Europei, vom fi maturători în Europa« (Dano, 2021). Succesul acestui tip de discurs a fost confirmat de rezultatul

excelent obținut de PRM la alegerile din 2000, când Vadim Tudor s-a calificat în cel de-al doilea tur de scrutin al prezidențialelor. Acest episod a fost urmat însă de izolarea parlamentară a PRM și de revenirea la putere a unui Partid Social Democrat devenit mult mai pro-european.

La începutul anilor 2000, orientarea euro-atlantică a României a înecat criticile anti-occidentale într-un ocean de consens declarativ eurofil și pro-american. Aderarea la NATO din 2004 și progresele înregistrate în negocierile pentru aderarea la UE au anesteziat temporar mișcările naționaliste și au determinat rarefierea discursurilor care se opuneau integrării europene.

Pe de altă parte, au determinat și apariția și dezvoltarea unor platforme și mișcări ultra-conservatoare, naționaliste și extremiste aflate în afara parlamentului și, în general, a vieții politice mainstream, proces impulsivat de generalizarea utilizării internetului și de explozia blogurilor și forumurilor de opinie virtuale, fenomene care s-au produs pe parcursul acestui prim deceniu al mileniului.

Grăitoare în acest sens este evoluția Asociației Noua Dreaptă, fondată în 2000 și care se consolidează din punct de vedere ideologic și organizațional, devenind o voce importantă a național-ortodoxismului, în directul siaj al legionarismului interbelic (Shafir, 2008). Deși se transformă în partid politic în 2015, Noua Dreaptă se impune mai degrabă ca mișcare radicală militant-asociativă, remarcându-se prin virulența discursului naționalist. În aceeași perioadă, alte grupări având o capacitate de acțiune mai redusă completează spațiul politic al anti-occidentalismului și euroscepticismului, lăsat de izbeliște de un PRM aflat în cădere liberă și având de acum un discurs mai degrabă neutru față de Uniunea Europeană.

Deși nu s-au manifestat ca partide virulent eurosceptice, Partidul Noua Generație (PNG) și Partidul Poporului – Dan Diaconescu (PPDD) au fost două mișcări populiste cu accente național-ortodoxiste, respectiv socialiste, care au contribuit la discreditarea sistemului instituțional și a politicii mainstream în percepția publică din România.

Dacă PNG nu a fost niciodată partid parlamentar, PPDD a reușit performanța de a ocupa poziția a treia la alegerile parlamentare din 2012, alegeri care au avut loc în urma crizei economice izbucnită în 2009, într-un context marcat de neîncrederea generalizată a electoratului în instituțiile naționale și al erodării capitalului de încredere al instituțiilor europene (Gherghina și Mișcoiu, 2014). Deși a obținut 14% din voturile alegătorilor în 2012, partidul nu a rezistat mai mult de o legislatură în Parlamentul României, majoritatea parlamentarilor săi migrând la alte partide, în final dispărând din viața publică prin absorbția în Uniunea Națională pentru Progresul României (UNPR).

Surprinzător, pe fondul destrămării PPDD și al absenței partidelor naționaliste din parlament, am asistat la conturarea unor accente naționaliste în sânul partidelor politice mainstream, atât la stânga, cât și la dreapta. În interiorul PSD, fenomenul a fost vizibil începând din 2014, când campania pentru alegerile europene și

mai ales campania prezidențială a premierului social-democrat Victor Ponta au fost plasate sub sloganul »Mândri că suntem români!«.

Apropieri îngrijorătoare și conivențe inexplicabile cu filonul naționalist au devenit manifeste și în rândul Partidului Național-Liberal (PNL) odată cu alegerile locale din 2016, când organizația București a PNL l-a propus candidat pentru Primăria Capitalei pe controversatul Marian Munteanu, membru al platformei civice naționale »Alianța Noastră« (Neagu, 2016).

Ulterior, reacțiile puternice din partea societății civile românești și a partenerilor externi au dus la distanțarea ambelor partide mainstream de acest tip de discurs. Din aceste devieri au rezultat însă mai multe inițiative politice dornice să exploateze sentimentul eurosceptic în România.

Un exemplu în acest sens este apariția Partidului România Unită (PRU), fondat în 2015 de către un fost deputat PSD, partid care și-a propus de la bun început să militeze pentru »protecționism economic« și »împotriva adoptării de către România a monedei Euro« (Merticariu, 2015), în vreme ce unii lideri ai partidului se remarcaseră deja prin militantismul lor în favoarea părăsirii de către România a Uniunii Europene și a NATO (Câmpeanu, 2016). PRU a fost, de asemenea, și singurul partid care a practicat retorica anti-migranți, blamând UE pentru politicile sale favorabile primirii refugiaților de către țările membre și denunțând »pericolul islamic« (PRU, 2016). În urma succesului limitat în alegeri (2,6% în 2016), PRU a încercat să coaguleze o alianță politică alături de Noua Dreaptă și PRM, alianță eurosceptică numită sugestiv Blocul Identității Naționale în Europa/BINE (Postelnicu, 2017), dar care s-a destrămat la scurt timp după înființare.

Frustrarea acestor grupări și platforme eurosceptice față de performanța clasei politice autohtone în raport cu instituțiile europene sau cu presiunile globalizării este motorul numeroaselor inițiative care apar după 2010 în venă conservator-naționalistă. Producțiile intelectuale ale personalităților care gravitează în jurul acestor mișcări trădează o preocupare constantă legată de pericolul omogenizării culturale produse de globalizare, în fața căreia singura salvare ar fi apartenența la națiune, înțeleasă exclusiv drept comunitate etnică și confesională.

Trecutul istoric este de asemeni interpretat în cheie conservator-naționalistă. Occidentul capitalist este acuzat că și-a pierdut reperele spirituale și că a cedat în fața unei globalizări dominate de consumerism și hedonism. Corectitudinea politică este denunțată la rândul ei ca un simptom al decăderii culturale a Occidentului postmodernist și ca instrument ideologic al extinderii globalizării în toate domeniile vieții sociale și culturale. Pe acest tipar este respins și importul de modele din afară.

În cazul altor nume din spațiul publicistic, asistăm la conturarea unui euroscepticism cu o bază inițial economică, dar care se extinde la ansamblul domeniilor vieții politice și sociale.

Democrația și statul de drept sunt considerate, la rândul lor, un plan diversionist al »puterilor coloniale vestice« (Șerbănescu, 2018), care să abată atenția cetățenilor din noile state-membre UE și NATO de la trecerea în mâinile capitalului străin nu doar a resurselor naturale și economice, ci chiar a justiției¹. În același timp, este accentuată ideea că românii ar fi cetățeni de rang secund în interiorul Uniunii Europene, fiind victimele unui plan extern de »sclavagizare a relațiilor de muncă« la ei acasă la presiunea FMI (Șerbănescu, 2011), și fiindu-le rezervat doar rolul de »colonie la marginea Europei« (Pop, 2016), furnizoare de forță de muncă ieftină pentru economiile statelor avansate din interiorul Uniunii, sau de piață de desfacere pentru produse de import de calitate inferioară.

Referențialul valoric și cultural este asigurat, la rândul său, de cele mai multe ori de misticism și național-ortodoxism. De altfel, apelul la religie – deopotrivă ca izvor de identitate națională și ca act de salvare în fața modernității occidentale – apare drept caracteristica dominantă a acestor platforme și mișcări. După 2010, crește și popularitatea unor lideri de opinie proveniți în general din lumea artistică și având un discurs deopotrivă tradiționalist-identitar și critic față de procesele de modernizare și de europeanizare ale societății românești. Unii dintre aceștia, cum este actorul Dan Puric, au organizat în mod constant spectacole și alte evenimente cultural-muzicale în cadrul cărora erau reificate valorile identitare și religioase naționale și erau denunțate practicile care ar duce la »știrbirea« suveranității și a modului tradițional de viață al poporului român. Nu de puține ori, Europa și America au fost indicate ca surse ale răspândirii unor practici și valori opuse celor autohtone (*NapocaNews*, 2019).

În aceeași direcție, este important să notăm și faptul că mișcările religioase existente în societatea românească, având legături mai mult sau mai puțin transparente cu partide politice și platforme ale societății civile, s-au manifestat, în ultimii ani, într-o manieră din ce în ce mai coagulată. De multe ori, acestea sunt mișcări care nu se opun formal Uniunii Europene, dar care apar valori și idei incompatibile cu fundamentele construcției europene. Un exemplu de coagulare a acestor forțe religioase este inițierea și organizarea Referendumului pentru Familia Tradițională desfășurat în octombrie 2018, în condițiile în care inițiativa acestui referendum, Coaliția pentru Familie (CpF), acuzase deja instituțiile europene de încălcarea suveranității naționale a României cu ocazia unei hotărâri a Curții Europene de Justiție care obliga statul român să recunoască dreptul de reședință al soțului unui cetățean român căsătorit în SUA (Drăgan, 2018).

O parte din aceste organizații și structuri religioase au alimentat unul din pilonii pe care s-a construit partidul radical-naționalist Alianța pentru Unirea Românilor (AUR) (Popescu, 2020). Având o ascensiune-fulger în a doua jumătate a anului 2020, AUR a federat trei grupări: (1) unioniștii, care militează pentru unificarea României cu Republica Moldova, (2) anti-restricționisții și anti-vaxxerii, care se opun măsurilor de combatere a pandemiei impuse de autorități, și (3) ultra-conservatorii religioși – ultimii fiind cooptați, în mare parte, din structurile organizate, animate sau mobilizate de Coaliția pentru Familie (*Recorder*, 2020; Pora, 2020). Spre deosebire de alte grupări de orientare relativ

apropiată care l-au precedat, AUR nu se sfiește să afișeze în mod deschis un discurs eurosceptic².

Astfel, denunțată ca fiind un proiect »neo-marxist«, Uniunea Europeană ar fi o entitate supra-națională, care aduce atingere integrității și suveranității României. Acestui »imperiu socialist«, AUR îi opune »Patria«, valoare centrală apărută și de partidele naționaliste din alte țări cu care noul partid încearcă să se coalizeze într-un demers menit să restaureze o »Europă a națiunilor«. Dată fiind noutatea anvergurii politice și a prezenței parlamentare a AUR, formațiune care a obținut aproape 9% la alegerile din decembrie 2020, în condițiile în care obținuse sub 1% la alegerile locale din luna septembrie a aceluiași an, afilierea europeană și internațională ale acestui partid sunt deocamdată limitate. Totuși, primele contacte, de tipul celui cu Partidul Lege și Dreptate (PiS) din Polonia, precum și recenta susținere acordată de către liderii AUR politicilor anti-LGBTQ+ ale premierului maghiar Viktor Orban (*G4Media*, 2021) și declarației Le Pen-Salvini (Bukovics and Antal, 2021) anticipează începutul unei activități febrile de asociere cu partide din afara României care împărtășesc convingeri similare.

Oricât de spectaculoasă ar fi ea, evoluția AUR pare să vizeze doar un anumit segment electoral. Un sondaj realizat în martie 2021 arată că peste 80% dintre români consideră că direcția în care trebuie să se îndrepte România este cea occidentală și aproape două treimi apreciază că aderarea la UE a adus mai degrabă avantaje decât dezavantaje (INSCOP, 2021a). O parte însemnată a suportului public pentru Uniunea Europeană este legată de percepția că aceasta reprezintă o sursă majoră de finanțare pentru dezvoltarea activităților economice și a proiectelor de infrastructură, precum și un spațiu al mobilității forței de muncă, oportunitate pe care românii o folosesc în mod extensiv. În aceste condiții, un anti-europenism răspicat și frontal, așa cum a fost el pe alocuri practicat de mișcările radicale sau extremiste despre care am vorbit mai sus, pare să fie condamnat să rămână minoritar.

Pe de altă parte însă, interacțiunile cotidiene ale românilor cu realitățile Uniunii Europene în care trăiesc și muncesc, adesea din postura de lucrători mobili în alte state europene sau din postura de consumatori la ei acasă, ar putea să întărească narativul conform căruia românii ar fi cetățeni UE de mâna a doua – un

1 »Stat de drept, corectitudine politică, proeuropeanism, transatlantism, dezvoltare prin globalizare și alte asemenea sunt împoșcate mereu și mereu în spațiul public pentru a ascunde împilarea, aservirea, subjucarea. Diversiunea face din colonialismul actual cel mai scârbavnic din istorie și nu pentru că ar fi mai rău decât altele din trecut, ci doar pentru că se bazează copleșitor pe minciună și manipulare. Într-un fel, colonialismul din trecut era mai onest. Colonialismul britanic recunoștea oprimarea coloniilor prin forță. Colonialismul nazist pretindea impunerea voinței »rasei superioare«. Colonialismul sovietic vorbea fără echivoc de dictatura proletariatului. Colonialismul actual cere aservire în numele, țineți-vă bine, al democrației.« (Șerbănescu, 2018).

2 »Cei patru piloni pe care stă doctrina A.U.R. [familia, patria, credința, libertatea] dau un contur precis poziției noastre. Suntem un partid conservator. În plan extern, suntem un partid care vrea o Europa a națiunilor, nu un supratat federal cu capitală unică, guvern unic și parlament unic. Un imperiu socialist de ordin federal este o utopie pe care doctrina A.U.R. nu o poate împărtăși. Nu credem în Statele Unite ale Europei și ne vom opune programatic acestei tendințe de hegemonie nefastă. Suntem în mod răspicat împotriva colonizării Europei cu populații alogene«. (AUR, 2020)

narativ care convine de minune forțelor eurosceptice din România. La această stare de fapt a contribuit în mare măsură și dosarul Schengen al României, care încă așteaptă un răspuns politic din partea decidenților de la nivel european, în ciuda faptului că România îndeplinește condițiile tehnice de aderare la spațiul Schengen de 11 ani (*Hotnews*, 2021). Un impact similar a avut și scandalul standardelor duble din industria alimentară declanșat în 2017 de grupul țărilor Visegrad, dar care fusese alimentat ani de-a rândul de suspiciuni și acuzații publice inclusiv din partea autorităților române (Bratu, 2016).

Astfel de probleme și disfuncționalități reale, criticabile, de la nivel european sunt percepute de cetățenii români ca tratamente incorecte, discriminatorii, care nu fac decât să întărească prejudecăți adânc inculcate sau suspiciuni existente, ce ar putea apoi să fie ușor instrumentalizate politic. Cercetarea INSCOP menționată mai sus arată că sentimentul unei cetățenii europene de »mâna a doua« este larg răspândit printre români (78,2%) și că opinii precum cele că unele state europene blochează aderarea României la Schengen din motive economice (50,2%) sau că blocajul construcției de autostrăzi ar fi datorat unor »puteri străine care urmăresc să împiedice dezvoltarea țării« (35,4%) sunt și ele destul de des întâlnite (INSCOP, 2021b).

Poate la fel de îngrijorător, aceeași cercetare (INSCOP, 2021c) demonstrează faptul că există o propensiune îngrijorătoare a electoratului de a vota partide orientate înspre apărarea valorilor religioase și a familiei tradiționale – 60% din votanți exprimând o asemenea ipotetică intenție. Deși acest procent scade, în cazul în care partidul respectiv ar susține apropierea față de Rusia (12%), totuși, procentul celor care și-ar menține preferința față de un astfel de partid chiar dacă acesta ar propune ieșirea României din UE este semnificativ (21% din totalul populației). Coroborată cu procentul celor care apreciază că România s-ar dezvolta mai bine, în viitor, în afara Uniunii Europene (27%), această informație confirmă tendința de creștere a potențialului electoral al platformelor naționaliste și eurosceptice din ultimii doi ani.

5

CONCLUZII

Așa cum am putut observa în succintul nostru studiu, euroscepticismul românesc prezintă o serie de elemente comune cu cele existente în alte state, în special din Europa Centrală și de Est, dar și o serie de diferențe importante. Ca elemente comune, auto-referențialul etno-național, neîncrederea în străini, speranța reîntregirii colectivității prin excluderea elementelor alogene, preocuparea pentru suveranitatea națională – toate acestea se regăsesc în marea majoritate a formelor de euroscepticism prezente în țări precum Ungaria, Polonia, Cehia, Bulgaria, dar și în state fondatoare ale Uniunii, precum Italia sau Franța. Modalitățile de manifestare a acestor forme de euroscepticism – mergând de la atitudinile și acțiunile moderate ale unor grupuri sau platforme din *mainstream*-ul politic până la discursurile și acțiunile radicale ale mișcărilor populiste și extremiste – pot fi identificate transversal în aproape toate statele europene. De asemenea, tendința din ultimul deceniu de accentuare a diverselor dimensiuni ale euroscepticismului – neîncrederea în acțiunile instituțiilor europene, temerile legate de pierderea identității naționale, respingerea imixtiunilor europene în reglementarea unor aspecte ale vieții sociale și culturale, denunțarea centralismului european și a »eurocrației« – este prezentă în cele mai multe state membre, inclusiv în România.

Pe de altă parte, putem concluziona și că euroscepticismul românesc prezintă o particularitate care îl deosebește de fenomenele similare existente în multe alte țări europene. Aceasta este legată de gradul ridicat de susținere formală a direcției euro-atlantice a României, direcție identificată ca o garanție de securitate și stabilitate. Așa cum am văzut, puși în fața alegerii direcției pe care România trebuie să o ia, românii aleg în proporție covârșitoare »Vestul«, adică Uniunea Europeană și NATO, acest lucru întâmplându-se deja de două decenii, observație confirmată de cercetările efectuate în diverse etape ale integrării euro-atlantice a României (Mișcoiu, Bardi și Nabăr, 2007). Mai mult, încrederea în UE este constant ridicată și chiar mult mai mare decât cea în instituțiile naționale.

Este însă discutabil dacă acest lucru poate fi interpretat ca o dovadă a faptului că românii au internalizat integral valorile europene. Mai degrabă, eurofilia formală a românilor s-ar putea explica, pe de o parte, prin atitudinea istorică de conformare față de o strategie națională percepută ca fiind utilă (Mișcoiu, 2020a), și, pe de altă parte, prin respingerea alternativelor la »Europa«, adică a Răsăritului, dominat de Rusia, dar și a izolării autarhice, propăvăduită de ultra-naționaliști. Totuși, deși persistente și

înrădăcinate, niciuna din aceste două atitudini – conformarea față de doctrina oficială și teama față de soluțiile alternative – nu sunt ireversibile și, mai ales, nu reflectă înrădăcinarea structurală a valorilor europene (democrație, solidaritate, incluziune, toleranță ș.a.m.d.) în mentalul colectiv național.

Deși a cunoscut un progres semnificativ (în condițiile în care, inițial, era slab conturat), curentul eurosceptic rămâne unul puțin pregnant în societatea românească. La nivel politic, el este asumat de un singur partid, Alianța pentru Unirea Românilor, care a obținut recent statutul de partid parlamentar. La nivelul societății civile, euroscepticismul este vag și doar implicit asumat de o parte a unor organizații cu caracter mai degrabă ultra-conservator și religios. Deși sunt vehiculate tot mai frecvent în media și în diverse rețele sociale și profesionale, ideile de natură să stimuleze euroscepticismul nu se traduc, pentru moment, prin proiecte concrete de tip Roexit. În ciuda potențialului său latent, euroscepticismul românesc rămâne, cel puțin deocamdată, într-un stadiu incipient.

Totuși, în contextul creșterii potențialului politico-electoral al mișcărilor naționaliste – potențial, de altfel, valorificat în 2020 de Alianța pentru Unirea Românilor – dimensiuni criticabile din politica actuală europeană, cum ar fi, spre exemplu, dosarul încă nerezolvat al aderării la spațiul Schengen sau protecția nesatisfăcătoare a lucrătorilor mobili la nivel european constituie vulnerabilități pe care euroscepticii le pot folosi pentru a crea breșe. În plus, anumite componente ale strategiilor actuale ale Uniunii Europene ar putea avea ca efect consolidarea euroscepticismului. Insistența Uniunii Europene pe *Green Deal* poate genera accentuarea decalajelor dintre țările membre, România numărându-se printre statele cu o tranziție energetică lentă și cu perspective slabe de accelerare a acesteia (Pîrvoiu, 2021). Costurile pe care le presupun eforturile de a atinge neutralitatea carbonului și implementarea economiei verzi vor afecta, în mod inevitabil, în primul rând, clasele populare, care sunt deja tot mai atrase de discursurile populiste anti-europene (INSCOP, 2021c). Este de așteptat ca aceste discursuri să se adapteze, înglobând elemente de învinovățire a »Europei« pentru impunerea unor standarde ecologice care conduc la scăderea puterii de cumpărare a populației. Precedente, precum mișcarea *Gilets Jaunes* din Franța, au demonstrat deja facilitatea cu care mișcările contestatatoare capătă amploare și se extind uneori dincolo de granițele naționale și au arătat cu prisosință și capacitatea partidelor anti-europene de a specula și valorifica

nemulțumirile socio-economice ale grupurilor de persoane vulnerabile, dar și ale celor cu venituri medii, ale căror principale temeri sunt legate de declasarea socială (Mișcoiu, 2020b).

Ținând cont și de aceste premise complexe și de potențialul de precipitare a proceselor de recompunere și radicalizare a mișcărilor și platformelor critice față de Uniunea Europeană, fenomenul eurosceptic din România nu poate fi ignorat, chiar dacă, în comparație cu fenomene similare din alte state ale Uniunii Europene, caracterul său relativ moderat – cel puțin pe moment – nu produce îngrijorare la nivel european. Evoluția din ultimii ani a arătat că euroscepticismul românesc poate, în funcție de evoluția realităților socio-economice și politice, precum și a percepțiilor colective față de acestea, să devină un factor mai relevant în politica românească.

BIBLIOGRAFIE

- AUR** (2020), „Programul politic al partidului Alianța pentru Unirea Românilor”, https://www.partidulaur.ro/program_aur (19.04.2021).
- Boia, L.** (2016), *Strania istorie a comunismului românesc* (și nefericitele ei consecințe), București, Editura Humanitas.
- Bratu, V.** (2016), „Achim Irimescu: România, o piață de mâna a 10-a în care se aduc produse expirate. Producătorii locali confirmă, supermarketurile spun că sunt controlate”, <https://cursdeguvernare.ro/achim-irimescu-romania-o-piata-de-mana-a-zecea-in-care-se-aduc-produse-expirate-producatorii-locali-confirma-declaratiile-ministrului.html> (19.07.2021)
- Bukovics, M. & Antal, R.I.** (2021), „Én vagyok a román Orbán Viktor! A román szélsőjobb vezére az Azonnalinak” („I am the Romanian Viktor Orban!...”) , https://azonnali.hu/cikk/20210713_en-vagyok-a-roman-orban-viktor-a-roman-szelsobb-vezere-az-azonnalinak (23.07.2021).
- Caiani, M. & Kröll, P.** (2014), „The transnationalization of the extreme right and the use of the Internet”, in *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 39(4).
- Câmpeanu, C.** (2016), „Prin Partidul România Unită, filonul anti-NATO, anti-UE și pro-rus intră în jocul politic mare”, <https://revista22.ro/opinii/cristian-campeanu/prin-partidul-romnia-unit-filonul-anti-nato-anti-ue-i-pro-rus-intr-n-jocul-politic-mare> (14.06.2021).
- Dano, G.** (2021), Un celebru discurs al lui Corneliu Vadim Tudor, distribuit de Diana Șoșoacă pe Facebook. Ce au observat internații, <https://www.antena3.ro/actualitate/corneliu-vadim-tudor-distribuit-de-diana-sosoaca-594022.html>, (19.08.2021).
- Drăgan, F.** (2018), „Coalțiția pentru Familie, după decizia în cazul Coman: CJUE nu respectă suveranitatea națională”, <https://newsweek.ro/politica/coalitia-pentru-familie-dupa-decizia-in-cazul-coman-cjue-nu-respecta-suveranitatea-nationala> (24.07.2021).
- Eurobarometre** (2003-2020), www.europarl.europa.eu/romania/ro/ue_pentru_celateni/eurobarometru.html (19.06.2021).
- Gallagher, T.** (1995), *Romania after Ceausescu: the politics of intolerance*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Gherghina, S. & Mișcoiu, S.** (coord.) (2010), *Partide și personalități populiste în România post-comunistă*, Institutul European, Iași.
- Gherghina, S. & Mișcoiu, S.** (coord.) (2014), *Democratizare și consolidare democratică în Europa Centrală și de Est*, Iași, Institutul European.
- Gherghina, S. & Mișcoiu, S.** (2014), „A Rising Populist Star: the Emergence and Development of the PPDD in Romania”, in *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 30(2).
- Gherghina, S., Mișcoiu, S. & Soare, S.** (2017), „How far does nationalism go? An overview of populist parties in Central and Eastern Europe”, in Reinhard C. Heinisch, Christina Holtz-Bacha, Oscar Mazzoleni (eds.), *Political Populism. A Handbook*, Frankfurt-am-Mein, Ed. Nomos.
- G4Media** (2021), „AUR anunță că se opune sancțiunilor UE împotriva Ungariei și lansează atacuri la Comisia Europeană și la Dacian Cioloș”, <https://www.g4media.ro/aur-anunta-ca-se-opune-sanctiunilor-ue-impotriva-ungariei-si-lanseaza-atacuri-la-comisia-europeana-si-la-dacian-ciolos.html> (23.07.2021).
- Hotnews** (2021), „Îndeplinim de 11 ani toate condițiile tehnice pentru Schengen, știm că aderarea este o decizie politică” - ministrul de interne, Lucian Bode”, <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24912434-indeplinim-11-ani-toate-conditiile-tehnice-pentru-schengen-stim-aderarea-este-decizie-politica-ministrul-interne-lucian-bode.htm> (19.07.2021)
- INSCOP** (2021a), Neîncrederea publică: Vest vs. Est, ascensiunea curentului naționalist în era dezinformării și fenomenului știrilor false Capitolul 1: Vest vs. Est, percepția asupra UE, SUA, Rusia, <https://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2021/03/22.03.21-Sondaj-INSCOP-Capitolul-1.pdf>, (01.05.2021).
- INSCOP** (2021b), Neîncrederea publică: Vest vs. Est, ascensiunea curentului naționalist în era dezinformării și fenomenului știrilor false, Capitolul 3: Atitudinea față de companii străine, raportarea la Ungaria, atitudinea față de minorități, Spațiul Schengen; <https://www.inscop.ro/wpcontent/uploads/2021/03/29.03.21-Sondaj-INSCOP-Capitolul-3.pdf> (19.08.2021).
- INSCOP** (2021c), „Neîncrederea publică: Vest vs. Est, ascensiunea curentului naționalist în era dezinformării și fenomenului știrilor false, Partea a II-a. Capitolul 2: Național vs. European, tendințe naționaliste în societatea românească”, <https://www.inscop.ro/iun2021-neincrederea-publica-vest-vs-est-ascensiunea-curentului-nationalist-in-era-dezinformarii-si-fenomenului-stirilor-false-partea-a-ii-a-capitolul-2-national-vs-european-tend/> (11.07.2021).
- Merticariu, M.** (2015), „PRU respinge cotele de imigranți...”, www.ziaruldegarda.ro/pru-respinge-cotele-de-imigranti-casatoria-intre-homosexuali-si-moneda-euro-rezolutia-consiliului-national (03.6.2021).
- Minkenberg, M.** (2013), „The European Radical Right and Xenophobia in West and East: Trends, Patterns and Challenges”, in R. Melzer și S. Serafin (eds.), *Right-wing Extremism in Europe. Country Analyses, Counter-Strategies and Labor-Market Oriented Exit Strategies*, Berlin, Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Mișcoiu, S.** (2006), „Is there a model for the political representation of the Romanian Roma?” in *Sfera Politicii*, 123-124, pp. 78-90.
- Mișcoiu, S.** (2020a), „Despre dezordinea reziliență. O ipoteză”, in Sorin Bocancea (ed.), *Covid-19. Dimensiuni ale gestionării pandemiei*, Iași, Ed. Junimea, pp. 133-138.
- Mișcoiu, S.** (2020b), „Back on Track: the French Far Right's (Narrow) Win in the 2019 European Elections”, in Radu Carp and Cristina Matiuța (eds.), *2019 European Election. The EU Party Democracy and the Challenge of National Populism*. Leiden, Brill.
- Mișcoiu, S. & Harda, Ș. I.** (2007), „Impactul europenizării asupra politicilor publice pentru minorități naționale în România”, în Ramona Coman, Ana-Maria Dobre (coord.), *Politici publice românești în perspectivă europeană*, Institutul European, Iași.
- Mișcoiu, S., Bardi, M. & Nabăr, L.** (ed.) (2007), *Percepții și atitudini ale studenților Universității Babeș-Bolyai față de Uniunea Europeană*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.
- Mudde, C.** (2014), „Fighting the system? Populist radical right parties and party system change”, in *Party Politics*, 20(2).
- NapocaNews** (2019), Dan Puric: Comunitatea Europeană este o cooperativă agricolă care nu are nimic în comun cu Europa adevărată, <https://www.napocanews.ro/2019/02/dan-puric-comunitatea-europeana-este-o-cooperativa-agricola-care-nu-are-nimic-in-comun-cu-europa-adevarata.html> (23.09.2021)
- Neagu, A.** (2016), „Profil. Cine este Marian Munteanu?” [https://www.hotnews.ro/stiri-politic-20932286-profil-cine-este-marian-munteanu-noul-candidat-pnl-primaria-bucuresti-fost-lider-studentilor-asociat-ulterior-calaul-studentilor-virgil-magureanu-cum-devenit-munteanu-mare-promotor-nationalismului-cur.htm](https://www.hotnews.ro/stiri-politic-20932286-profil-cine-este-marian-munteanu-noul-candidat-pnl-stiri-politic-20932286-profil-cine-este-marian-munteanu-noul-candidat-pnl-primaria-bucuresti-fost-lider-studentilor-asociat-ulterior-calaul-studentilor-virgil-magureanu-cum-devenit-munteanu-mare-promotor-nationalismului-cur.htm) (02.06.2021).
- Ornea, Z.** (1998), *Sămănătorismul*, București, Ed. Fundației Culturale Române.
- Păunescu, A.** (1994), "Editorial", in: "Revista Totuși Iubirea", Nr 219, 14-21 sept 1994, p. 3.
- Păunescu, A.** (1995), Români prin Europa, <http://poetii-nostri.ro/adrian-paunescu-romani-prin-europa-poezie-id-9747/> (19.06.2021).
- Pîrvoiu, C.** (2021), „Cât este de pregătită România pentru tranziția energetică?”, https://www.hotnews.ro/stiri-romania_in-europa-24814854-dezbatare-cat-este-

[pregatita-romania-pentru-tranzitia-energetica-razvan-nicolescu-dumitru-chisalita-interviurile-hotnews-live-luni-11-45.htm](#) (19.07.2021).

Pop, D. (2016), „Nu mi-e frică de Brexit, ci de Roxit. Despre dușmanii Occidentului”, https://adevarul.ro/news/societate/nu-mi-e-frica-brexit-ci-roxit-despre-dusmanii-occidentului-1_576abe425ab6550cb83222cd/index.html (19.07.2021)

Popescu, A.L. (2020), „Surpriza de sub ochii tuturor. Cum a ajuns AUR în Parlament”, <https://romania.europalibera.org/a/surpriza-de-sub-ochii-tuturor-cum-a-ajuns-aur-inparlament/30988592.html> (02.05.2021).

Pora, A. (2020), „Cristian Pîrvulescu: AUR este un partid de factură neolegionară și fascizantă”, <https://revista22.ro/interviu/cristian-pirvulescu-aur-este-un-partid-de-factura-neolegionara-si-fascizanta> (02.05.2021).

Postelnicu, V. (2017), „Se lansează o nouă alianță politică: Blocul Identității Naționale în Europa (BINE)”, <https://www.libertatea.ro/stiri/se-lanseaza-o-noua-alianta-politica-blocul-identitatii-nationale-europa-bine-1794338> (02.05.2021).

PRU (2016), „Primirea de imigranți musulmani și moscheea din București sunt pericole la adresa României”, <https://web.archive.org/web/20151201062611/http://www.partidulromaniaunita.org/201511/primirea-de-imigranti-musulmani-si-moscheea-din-bucuresti-sunt-pericole-la-adresa-romaniei/> (15.03.2021).

Recorder (2020), „Cum a ajuns AUR a patra forță politică din România”, <https://recorder.ro/cum-a-ajuns-aur-a-patra-forța-politică-din-romania/> (02.05.2021).

România Mare (1998), „Poporul și tagma jefuitoare”, *Revista România Mare*, 14.03, p. 3.

Rooduijn, M. (2015), „The rise of the populist radical right in Western Europe” in *European View*, 14(1).

Schmitt, J.-O. (2017), *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și căderea „Căpitanului”*, București, Editura Humanitas.

Shafr, M. (2008), „Rotten Apples, Bitter Pears: An Updated Motivational Typology of Romania's Radical Right's Anti-Semitic Postures in Post-Communism”, in *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 7(21).

Soare, F. (ed.) (2014), *Politică și societate în Epoca Ceaușescu*, Iași, Polirom.

Șerbănescu, I. (2011), „Acordul cu FMI: bilanț dramatic”, <https://business24.ro/ilie-serbanescu/editorial/acordul-cu-fmi-bilant-dramatic-1487466> (19.07.2021).

Șerbănescu, I. (2018), *Colonialismul actual și colonia sa România*, București, Ed. Mica Valahie.

Vlad, L. (2006), *Conservatorismul românesc. Concepte, idei, programe*, București, Ed. Nemira.

Werts, H., Scheepers P. & Lubbers, M. (2012), „Euro-scepticism and radical right-wing voting in Europe, 2002-2008: Social cleavages, socio-political attitudes and contextual characteristics determining voting for the radical right”, in *European Union Politics*, 14(2).

DESPRE AUTOR

Sergiu Mișcoiu este profesor universitar în cadrul Facultății de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Este doctor și abilitat în științe politice al Universității Paris-Est, doctor în istorie al Universității Babeș-Bolyai și conducător de doctorate la aceste două universități. Domeniile sale de interes sunt teoriile constructiviste și discursive aplicate formării și funcționării comunităților politice și, mai ales, emergenței grupurilor radicale, populiste și extremiste.

IMPRESSUM

Friedrich-Ebert-Stiftung România | Str. Emanoil Porumbaru | nr. 21 | apartament 3 | Sector 1 | București | România

Responsabil:
Juliane Schulte | Friedrich-Ebert-Stiftung Romania
Tel.: +40 21 211 09 82 | Fax: +40 21 210 71 91
<https://romania.fes.de/>

Pentru comenzi / Contact:
office.romania@fes.de

Fără un acord scris explicit din partea Fundației Friedrich Ebert (FES), utilizarea comercială a publicațiilor și produselor media apărute sub egida FES este interzisă.